

DOBRO DOŠAO U MAŠINU: POJEDINAC KAO OBJEKAT MEĐUNARODNIH ODNOSA

Mladen LIŠANIN¹

Apstrakt: Rastući značaj i uloga pojedinca u teoriji i stvarnosti međunarodnih odnosa postali su gotovo nezaobilazni motiv u savremenom promišljanju svetske politike. Nezavisno od teorijskih i metodoloških škola i pristupa, ideja da je današnja pozicija pojedinca u međunarodnim odnosima daleko prominentnija nego što su to tradicionalne koncepcije podrazumevale – i nego što je ona, uostalom, i bila u ranijim istorijskim razdobljima, pre svega, mada ne isključivo, usled razlike u stepenu tehnološkog razvoja – skoro da predstavlja široki naučni konsenzus. Međutim, bez obzira da li je reč o pojedincima, koji svoj uticaj na međunarodnu politiku ostvaruju oružanim ili neoružanim sredstvima, oni su po pravilu ili nosioci funkcija u okviru država kao ključnih i najmoćnijih aktera u međunarodnom sistemu, ili njihovi – metaforični ili stvarni – taoci i žrtve: biografije državnika i vojnih zvaničnika poput Donalda Trampa (*Donald Trump*), Angele Merkel (*Angela Dorothea Merkel*), Vladimira Putina (*Владимир Путин*), Kasima Sulejmanija (*Qasem Soleimani*) ili Kolina Pauela (*Collin Powell*) s jedne strane, ili uzburjivača i novinara poput Čelsi Mening (*Chelsea Manning*), Edvarda Snoudena (*Edward Joseph Snowden*), Džulijana Asanža (*Julian Assange*) i Džamala Kašogija (*Jamāl Ahmad Kāšūqijī*), s druge strane, upečatljivo svedoče o ovome. Drugim rečima, između „prve i druge slike“ međunarodnih odnosa Keneta Volca (*Kenneth Waltz*) – pri čemu status subjekta može, ali ne mora korespondirati sa nivoom analize – postoji inherentna napetost, koja se u najvećem broju slučajeva razrešava u korist države, kao moćnijeg aktera, a na štetu pojedinca. Još preciznije, pojedinac se, igrajući ulogu subjekta međunarodne politike, nužno javlja i kao njen objekat. Autor teži da u ovom članku, polazeći od realističke teze o državi kao ključnom i najmoćnijem akteru, analizira ovaj ambivalentni položaj pojedinca u svetskoj politici.

Ključne reči: subjekti međunarodnih odnosa, nivoi analize, realizam, neorealizam, socijalni konstruktivizam, pojedinac u međunarodnim odnosima.

¹ Autor je istraživač-saradnik u Institutu za političke studije, Beograd, e-mail: mladen.lisanin@ips.ac.rs

Članak je nastao u okviru naučno-istraživačke delatnosti Instituta za političke studije, koju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Veliki deo savremene nauke o međunarodnim odnosima počiva na pretpostavci o postepenom ali neumitnom jačanju uloge pojedinca u svetskoj politici. Nezavisno od teorijskih i metodoloških škola i pristupa, ideja da je današnja pozicija pojedinaca u međunarodnim odnosima daleko prominentnija nego što su to tradicionalne koncepcije podrazumevale – i nego što je ona uostalom i bila u ranijim istorijskim razdobljima, pre svega, mada ne isključivo, usled razlike u stepenu tehnološkog razvoja – skoro da predstavlja široki naučni konsenzus. Preovlađujući model svetske politike u XXI veku, smatraju Čarls Kegli (*Charles Kegley*) i Gregori Rejmond (*Gregory Raymond*), sve više je postvestfalski: pored država, na značaju dobijaju i različiti nedržavni akteri, pri čemu granice postaju poroznije a pojedinac može, u međunarodnom kontekstu, da bude nosilac većeg broja različitih relevantnih grupnih identiteta.² Keglijev i Rejmondov postvestfalski model svetske politike, zapravo je razrada onoga što je Džejms Rozenau (*James Rosenau*) 1990. godine u svojoj antologijskoj studiji „Turbulencija u svetskoj politici“ nazvao „postmeđunarodnom“ politikom.³ Okončanje hladnoratovskog perioda donelo je, tvrdi on, turbulentan prelaz od međunarodne ka postmeđunarodnoj politici, što se može razumeti putem istraživanja dinamike koja je u osnovi ovog procesa – „deo dinamike lociran je na mikro nivoima, gde pojedinci uče a grupe se okupljaju; drugi delovi potiču sa makro nivoa, gde se nove tehnologije stavljaju u funkciju, a kolektiviteti dolaze u sukob; treći, opet, ishode iz borbe među suprotstavljenim silama na dva nivoa – između kontinuiteta i promene, između stega prošlosti i iskušenja budućnosti, između potreba za međuzavisnošću i zahteva za nezavisnošću, između centralizujućih i decentralizujućih tendencija unutar država i među njima“.⁴

² Charles W. Kegley, Jr. and Gregory A. Raymond, *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, Prentice Hall, Upper Saddle River [NJ], 2002, pp. 172-177. Važno je naglasiti da ovi autori – kao, uostalom, ni većina drugih koji su se bavili ovom problematikom – ne tvrde da je država uvek bila najvažniji akter u globalnoj politici, niti da je ikad bila jedini akter (p. 174).

³ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton [NJ], 1990, pp. 3-20.

⁴ *Ibid.*, p. 7.

Ne treba imati dileme – koncept pojedinca kao aktera međunarodne politike nije nov. Uostalom, država ne donosi i ne sprovodi spoljnopolitičke odluke neposredno, niti bi to bilo moguće – to u njeno ime čine spoljnopolitički rukovodioci (*Foreign Policy Executives – FPE*).⁵ Ono što se, prema tvrdnjama brojnih autora, menja jeste domet značaja i uloge pojedinca, kao i kapacitet u kome on nastupa. On sada nije nužno spoljnopolitički rukovodilac, već deo međunarodne nevladine organizacije, član multinacionalne korporacije, transnacionalni aktivista, pripadnik medija, uzbunjivač ili, u krajnjoj liniji, privatno lice. Pitanje koje se postavlja, i na koje odgovori nisu tako jednoznačni, jeste da li su ove promene indikatori temeljne promene u samoj prirodi međunarodne politike. S tim u vezi, potrebno je istražiti i da li nesporno proširenje dometa i uloge pojedinca u međunarodnoj politici zaista znači da on u istinski sadržajnom smislu „sustiže“ državu kao aktera, ili je njen značaj toliko dominantan da je rastuća uloga pojedinca više simbolična nego suštinska.

Ovde tvrdimo da, bez obzira da li je reč o pojedincima koji svoj uticaj na međunarodnu politiku ostvaruju oružanim ili neoružanim sredstvima, oni su po pravilu ili nosioci funkcija u okviru država kao ključnih i najmoćnijih aktera u međunarodnom sistemu, ili njihovi – metaforični ili stvarni – taoci i žrtve. Biografije državnika i vojnih zvaničnika poput Donalda Trampa (*Donald Trump*), Angele Merkel (*Angela Dorothea Merkel*), Vladimira Putina (*Владимир Путин*), Kasima Sulejmanija (*Qusam Sulemani*) ili Kolina Pauela (*Colin Powell*) s jedne strane, ili uzbunjivača i novinara poput Čelsi Mening (*Chelsea Manning*), Edvarda Snoudena (*Edward Joseph Snowden*), Džulijana Asanža (*Julian Assange*) i Džamala Kašogija (*Jamāl Aḥmad Kāšūqijī*) s druge strane, upečatljivo svedoče o ovome. Time se ne želi reći da je predstava o pojedincu kao samosvojnomoj akteru međunarodne politike čista fikcija – takva pozicija bila bi neodbranljiva. Polazimo od toga da političku stvarnost i u unutrašnjem i u međunarodnom kontekstu dominantno određuju strukture zasnovane na distribuciji materijalne moći, a one se, u krajnjem, najčešće javljaju upravo kao države. Drugim rečima, pojedinac ne može da pobegne od okvira i konteksta koji u međunarodnoj areni oblikuju države; čak i kada deluje subverzivno, pojedinac biva uvučen u međunarodnopolitičke

⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 123-129.

procesu kojima upravljaju države. Kao što smo naglasili, u ime i za račun države, odluke donose neki drugi, moćniji pojedinci; diskusija o tome gde je lociran odlučujući uticaj na međunarodnu i spoljnu politiku predstavlja jednu od ključnih tačaka rascepa među teorijskim paradigmatama i, naročito, unutar realističke paradigme. Ono što je nedvojbeno jeste da struktura i interesi države u daleko najvećem broju slučajeva jesu ono što – kako kauzalno tako i fizički – nadživljava individualnog aktera. Otuda pojedinac, i pored ojačanog subjektiviteta, u krajnjem slučaju, uvek ostaje objekat međunarodne politike.

Problem nivoa analize u nauci o međunarodnim odnosima

Pitanje nivoa analize implicitno je prisutno u promišljanju društva od samih početaka; na primer, pitanje odnosa ljudske prirode i društvenog uređenja, toliko često obrađivano u ključnim tekstovima antičke filozofije, može se sasvim koherentno tumačiti u ovom kontekstu. U nauci o međunarodnim odnosima, onakvoj kakvu je poznajemo u moderno doba – dakle od 1919. godine – ovo pitanje je eksplicitno prepoznato tek polovinom XX veka. U svojoj ključnoj studiji „Čovek, država i rat: teorijska analiza“ iz 1959. godine, vodeći realistički teoretičar međunarodnih odnosa, Kenet Volc (*Kenneth Waltz*), formulisao je koncept „tri slike“, pomoću kojih je moguće analizirati političku dinamiku međunarodnog sistema.⁶ Analizirajući dela brojnih autora iz istorije društvene misli – od Konfučija (*Confucius*) do Rajnholda Nibura (*Reinhold Niebuhr*) – on locira uzroke rata i mira na tri različita nivoa („slike“) analize međunarodnih odnosa: čoveka i njegovu prirodu; državu njene unutrašnje karakteristike; te međunarodni sistem i raspodelu moći koja ga karakteriše. Tek decenijama kasnije će se ispostaviti da ova tri nivoa analize u najvećem korespondiraju sa osnovnim školama u okviru realističke teorijske paradigme (klasičnim, neoklasičnim i strukutralnim realizmom), mada su naravno relevantni i za proučavanje u okviru drugih paradigmi.⁷

⁶ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York [NY], 2001.

⁷ Henry R. Nau, *Perspectives on International Relations: Power, Institutions, Ideas*, 3rd Edition, CQ Press, Washington, D.C., 2012, pp. 61-63.

Ubrzo nakon Volcovog pionirskog rada, u časopisu *World Politics* objavljen je uticajni članak Dž. Dejvida Singera (J. David Singer) – najpoznatijeg kao idejnog tvorca projekta *Correlates of War* (CoW) – „Problem nivoa analize u međunarodnim odnosima“.⁸ Tamo gde se Volc zadržava na problematici uzroka rata i mira, lociranih unutar različitih „slika“ međunarodnih odnosa, Singer pledira za ambiciozni istraživački model, koji bi na svakom od nivoa analize nudio alat za ostvarivanje najvažnijih ciljeva: sveobuhvatan opis, održivo objašnjenje i pouzdano predviđanje u međunarodnim odnosima.⁹ Iako obojica imaju za cilj, ne samo da ponude objašnjenje konkretnih međunarodnih fenomena, nego i da unaprede stanje discipline, može se reći da Volca više interesuje teorijski napredak, dok Singera zanimaju i praktične, metodološke implikacije ovog poduhvata. Singer prepoznaje disciplinarnu distinkciju koja logički ishodi iz pristupa zasnovanog na odvojenim nivoima analize: onu između međunarodnih odnosa u užem smislu i uporedne spoljne politike.¹⁰ Ovo će, kao što je poznato, postati vrlo važna poenta u Volcovom najuticajnijem delu, studiji „Teorija međunarodne politike“ iz 1979. godine.¹¹

Volc i Singer, dakle, imaju ponešto različit fokus. Takođe, nivoi analize koje prepoznaju izgledaju, barem na prvi pogled, značajno drugačije. Iako je, naravno, upoznat sa Volcovom matricom i eksplicitno je pominje, Singer se odlučuje da izdvoji dva nivoa analize umesto Volcova tri: nivo međunarodnog sistema i nivo državâ, odnosno, kako ih on naziva, „nacionalnih podsistema“.¹² Na drugi pogled, međutim, razlika u broju prepoznatih nivoa analize više je formalna nego suštinska: Singerov nivo nacionalnog podsistema – države – naime, u značajnoj meri obuhvata i Volcov prvi, individualni nivo. Pitanje uticaja percepcija, vrednosti i interesa donosilaca odluka na spoljnu politiku države jedno je od onih kojima se Singer eksplicitno bavi; on, jednostavno, ne smatra da postoji dovoljno snažno epistemološko opravdanje da se uloga pojedinca posmatra u obliku zasebnog analitičkog nivoa. U tom smislu bi se čak moglo tvrditi da Singerova pozicija predstavlja radikalnu varijantu

⁸ J. David Singer, „The Level-of-Analysis Problem in International Relations“, *World Politics*, Vol. 14, No. 1, Oct., 1961, pp. 77-92.

⁹ Ibid., pp. 78-79.

¹⁰ Ibid., p. 91.

osnovnog argumenta ovog članka. Teorijsko-metodološke razlike, dakle, nesumnjivo postoje. Međutim, budući da su obojica zainteresovani za pitanje nivoa analize – ili slike – međunarodnih odnosa, prirodno je da se bave nekim srodnim pitanjima.

Prema Singeru – čiji je pristup nešto rigorozniji, a deo takve rigoroznosti biće moguće prepoznati u Volcovoju potonjoj „Teoriji međunarodne politike“ – istraživač se mora eksplicitno opredeliti za analizu u okviru odgovarajućeg nivoa i dosledno se držati svog izbora. Volcova studija je koncipirana tako da se teorijsko opredeljenje za odgovarajući nivo analize može dogoditi spontano, *de facto*, da je prisutno u istraživačkoj postavci po prirodi stvari. Ono gde se slažu jeste da postoje značajne saznanje implikacije lociranja analize unutar svakog od nivoa. Prema Volcu, zadovoljavajući odgovor na pitanje „da li se čovek u društvu može bolje razumeti proučavanjem čoveka ili proučavanjem društva“ bio bi „da se precрта ‚ili‘ i da se odgovori ‚oba‘. Ali važno je odakle počinjemo sa objašnjenjem događaja“.¹³ Singer, nakon što je definisao ciljeve istraživačkog modela (opis, objašnjenje, predviđanje) takođe – i to je shematska osnova čitavog njegovog članka – želi da ustanovi načine na koje izbor analitičkog fokusa ograničava model i utiče na njegovu deskriptivnu, eksplanatornu i prediktivnu adekvatnost“.¹⁴ U centralnom delu članka, bavi se faktorima koji, u okviru svakog od dvaju istraživačkih nivoa, podstičuće ili ograničavajuće deluju na mogućnost ostvarivanja definisanih naučnih ciljeva.

¹¹ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose – Alexandria Press, Beograd, 2008.

¹² J. David Singer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, op. cit., p. 78. Treba napomenuti, mada to nije od suštinskog značaja za našu ovdašnju raspravu, da se u savremenoj literaturi ponekad javlja i četvrti nivo analize međunarodnih odnosa – region – kao međunivo između države i međunarodnog sistema. Videti naročito: Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003. Kod Viotija i Kaupija, međunivo je drugačije lociran: između pojedinca i države, i čine ga grupe u procesima birokratske politike. Videti: Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, 3rd Edition, Allyn & Bacon, Needham Heights [MA], 1999, p. 14.

¹³ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, op. cit., p. 5.

¹⁴ J. David Singer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, op. cit., p. 80.

Kada je reč o položaju pojedinca u njegovom istraživačkom dizajnu, od posebnog je značaja Singerov osvrt na pitanje značaja percepcije u spoljnopolitičkom odlučivanju, uz poseban akcenat na njene kauzalne, metodološke i empirijske implikacije.¹⁵ On ne pretenduje da ponudi nedvosmislene u neupitne odgovore na sva ova pitanja i „fascinantne probleme“; sama činjenica da su identifikovani i inicijalno problematizovani predstavlja kvalitetnu osnovu za istraživanje.¹⁶ Ono što jeste nedvosmisleno, to je da pojedinac kod Singera predstavlja značajan deo istraživačkog modela, ali uvek i samo kroz državu.

Pojedinac u međunarodnim odnosima: od objekta do subjekta i nazad

Može se, dakle, tvrditi da je pojedinac u društvenoj misli oduvek bio prisutan ne samo kao subjekat već i kao analitički okvir – barem implicitno. Njegova teorijska prominencija, kako smo videli, u porastu je posebno od polovine XX veka. Njegova stvarna uloga u svetskoj politici kontinuirano raste nakon Drugog svetskog rata, naročito u zapadnoj hemisferi, dok u posthladnoratovskoj eri ovaj trend – na različite načine i različitim intenzitetom u različitim regionima – postaje gotovo globalan. U poređenju sa prvim danima „vestfalskog doba“ o kome pišu Kegli i Rejmond, pojedinac – onda kada nije državnik – napredovao je od pukog objekta do prepoznatog učesnika unutrašnjih i međunarodnih političkih procesa. Postao je subjekat međunarodnog prava, pri čemu su od naročitog značaja mehanizmi zaštite njegovih prava i sloboda – kako samostalno, tako i u smislu dela grupe.¹⁷ Ovo je značajno zato što bi upravo segment koji se tiče zaštićenog položaja pojedinca trebalo da predstavlja ključnu razliku u odnosu na vreme kada je praktično jedini način individualnog delovanja u međunarodnoj politici (pored onog u kapacitetu države a koji, sledeći Volca, ovde tretiramo zasebno) bila neka vrsta herojskog čina koji bi gotovo nužno podrazumevao i spremnost na

¹⁵ Ibid., pp. 86-89.

¹⁶ Ovim i sličnim pitanjima petnaest godina kasnije bavio se Robert Džervis. Videti: Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton [NJ] – Oxford, 2017, pp. 13-31.

¹⁷ Malcolm Shaw, *International Law, 5th Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 232-280.

žrtvu. Pojedinaac u savremenoj svetskoj politici ima na raspolaganju brojne pravne mehanizme zaštite koji mu omogućavaju da se angažuje u različitim kapacitetima ne strepeći za svoju bezbednost i opstanak – ili bi tako trebalo da bude.

Uloga pojedinca je, kao što je više puta istaknuto, dvojaka – on se javlja u ličnom, privatnom kapacitetu, ili kao predstavnik države (u kom slučaju, kako smo videli kod Singera, može doći do preklapanja slika, odnosno analitičkih nivoa). U oba slučaja, međutim, on ima specifične karakteristike koje putem različitih faktora utiču na njegovo rasuđivanje.¹⁸ Koncept pojedinca kao autonomnog subjekta i nivoa analize svodi se na ideju da ograničenja koja postavljaju drugi nivoi nisu tolika da bi mogla da proizvedu uniformnost ponašanja.¹⁹ Dženis Gros Stajn (*Janice Gross Stein*) identifikuje tri grupe faktora koji utiču na učešće individue u donošenju spoljnopolitičkih odluka, i na njima zasnovana tri analitička modela: racionalni, psihološki i neurološki.²⁰ Percepcije koje oblikuju ponašanje aktera u procesu donošenja odluka mogu biti ispravne, ali i iskrivljene; teorije, u koje donosioci odluka barem implicitno pokušavaju da uklope dolazne informacije, jesu, prema Džervisu, „neophodne i opasne“.²¹

Sasvim je smisljeno proširiti ove argumente sa pojedinca kao donosioca spoljnopolitičkih odluka (FPE) na pojedinca u privatnom kapacitetu: i on ima odgovarajuće percepcije, vrednosti i emocije, koje

¹⁸ James E. Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey, 3rd Edition*, Harper & Row, Publishers, Inc., New York [NY], 1990, p. 473; Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond, 3rd Edition*, op. cit., pp. 206-209.

¹⁹ Robert Jervis, “Theories of International Politics”, in: Frank Costigliola and Michael J. Hogan (eds), *Explaining the History of American Foreign Relations*, Cambridge University Press, New York [NY], 2016, p. 18.

²⁰ Janice Gross Stein, “Foreign Policy Decision Making: Rational, Psychological, and Neurological Models”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 130-146. Videti i: Walter Carlsnaes, “Actors, Structures, and Foreign Policy Analysis”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 122-123.

²¹ Robert Jervis, “Hypotheses on Misperception”, in: Karen A. Mingst and Jack L. Snyder (eds), *Essential Readings in World Politics, 3rd Edition*, W. W. Norton & Company, New York [NY] – London, 2008, p. 228.

oblikuju način na koji odlučuje i deluje.²² U modernom, postindustrijskom dobu, tvrdi Rozenau, jedna od glavnih revolucija u svetskoj politici odvija se na nivou ljudskih veština. Kada je reč o emocijama, veštine mogu biti operativne – kapacitet pojedinca da emocije poveže sa konkretnim pitanjima i da bude zainteresovan za optimalna rešenja problema, „ima očigledan značaj za dinamiku lojalnosti, procese pod-grupisanja i održivost država kao makro aktera“.²³ Rozenau ovaj koncept naziva *cathexis*, pozajmljujući vokabular iz psihoanalize.

Kada je reč o pojednicu u kontekstu dela grupe, različite teorijske paradigme imaju različite pristupe. Realistički pristupi počivaju na „grupizmu“, odnosno na pretpostavci da čovek dominantno društveno deluje kroz grupe, što u međunarodnoj politici podrazumeva državu.²⁴ Od ovoga donekle odstupa najmlađi realistički pristup, neoklasični realizam, koji se eksplicitno služi intervenišućim varijablama na nivou individue: vrednostima, ličnostima, operacionalnim kodovima i percepcijama lidera.²⁵ Na prvi pogled paradoksalno, uprkos ovoj ontološkoj poziciji, realizam (kao i neoliberalizam) počiva na metodološkom individualizmu: na pretpostavci da akteri imaju relativno fiksirane interese i da je njihovo ponašanje određeno strukturom. Nasuprot ovome stoji metodološki holizam socijalno-konstruktivističkih pristupa.²⁶ Engleska škola u ovom pogledu zauzima kompromisnu

²² Nikola Jović, „Racionalnost, emocije i afektivna revolucija: zašto su emocije zanemarene u politikološkim istraživanjima u Srbiji?“, *Srpska politička misao*, Vol. 63, br. 1, 2019, str. 140-144.

²³ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, op. cit., p. 239.

²⁴ Lene Hansen, „Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy“, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 97; William C. Wohlforth, „Realism and Foreign Policy“, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 36; Mladen Lišanin, „Održivost istraživačkog programa realizma u međunarodnim odnosima“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2-3, 2017, str. 209-212.

²⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 61.

²⁶ Michael Barnett, „Social Constructivism“, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, 7th Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 145-147.

poziciju, približavajući se sve više socijalno-konstruktivističkim pristupima u novijim generacijama.²⁷

Danijel Bajman i Kenet Polak (*Daniel Byman, Kenneth Pollack*) smatraju da je vreme da se „muškarci i žene, kao pojedinci, spasu od zaborava koji su im politikolozi namenili“, te da su „ciljevi, sposobnosti i mane individua ključni za namere, kapacitete i strategije države“.²⁸ Oni, dakle, razumeju ulogu pojedinca kao aktera na način na koji je odredio Džervis. Ovo je pozicija koja se sa mnogo osnova može braniti kada je reč o državnim i vojnim zvaničnicima; zbog inherentno manje moćne pozicije pojedinca kao privatnog lica, u drugim slučajevima je nešto više sporna. Ali nije li, u krajnjoj instanci, struktura sistema i nacionalnog podsistema, ono što u kritičnim momentima oblikuje ne samo delovanje pojedinca, nego i celokupnu njegovu sudbinu? Nije li pojedinac, uprkos revolucionarnom poboljšanju svojih početnih pozicija tokom prethodnog veka, trajno i neotklonjivo ranjiv, naročito u okvirima i pod stegama sveprisutne strukture? Drugim rečima, između „prve i druge slike“ međunarodnih odnosa Keneta Volca – pri čemu status subjekta može, ali ne mora korespondirati sa nivoom analize – postoji inherentna napetost, koja se u najvećem broju slučajeva razrešava u korist države, kao moćnijeg aktera, a na štetu pojedinca. Još preciznije, pojedinac se, igrajući ulogu subjekta međunarodne politike, nužno javlja i kao njen objekat. Pozicija pojedinca u međunarodnoj politici transformiše se ciklično, a ne progresivno.

Zaključak - dobro došao u mašinu

Gornje reči ne podrazumevaju beznačajnost pojedinca u međunarodnoj politici. Još manje su poziv na politički defetizam i metodološki determinizam. One su putokaz za lociranje političke moći, a ona je gotovo uvek odlučujućim delom unutar strukture: sistema ili podsistema. Pojedinac ima više prilika i okvira nego ikad ranije da svojim delovanjem utiče na tokove spoljne politike država, i time na političku

²⁷ Jackson, Robert and Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 6th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 144-154.

²⁸ Daniel L. Byman and Kenneth M. Pollack, "Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In", *International Security*, Vol. 25, No. 4, Spring 2001, p. 109.

dinamiku međunarodnog sistema u celini. Ako izuzmemo situacije u kojima pojedinac nastupa za račun države, on može da deluje kao deo različitih vrsta transnacionalnih mreža: međunarodnih i nacionalnih organizacija za istraživanje i zastupanje; lokalnih društvenih pokreta; fondacija; medija; crkava, sindikata, potrošačkih organizacija i grupa intelektualaca; regionalnih i međunarodnih nevladinih organizacija.²⁹

Čak i u sasvim privatnom kapacitetu, pojedinac u savremenom svetu ima brojne mogućnosti da utiče na procese: pakistanska aktivistkinja Malala Jusufzai (*Malala Yousafzai*), ili tuniski prodavac voća Muhamed Buazizi (*Tarek el-Tayeb Mohamed Bouazizi*) čiji je fatalni protest bio katalizator za početak Arapskog proleća, samo su neki od – vrlo upečatljivih – primera. A ipak, kao što i njihove biografije u krajnjoj liniji svedoče, strukutra određuje život pojedinca, menjajući se u vremenima lomova samo da bi ostala neokrnjena. Njen kvalitet će zavisi od razboritosti i niza ispravnih odluka pojedinaca, naročito ako su uspešno agregirane. Puka činjenica da je neizbežno delovati u okvirima strukture ne mora da govori ništa, ili gotovo ništa o kvalitetu života pojedinca, niti o moći i uticaju koji su mu na raspolaganju. Sa konkretnim nacionalnim podsistemskim strukturama stvari mogu stajati unekoliko drugačije: *locus* moći može biti manje ili više udaljen, a sistemske stege manje ili više labave, sve dok podsistem ne dobije informaciju da je na bilo koji način ugrožen.

Društvene nauke obiluju mitovima koji služe „kao svojevrsni supstitut kojim se nadomešćuje česta nemogućnost empirijske potvrde njihovih saznavnih dometa ili društvene upotrebljivosti rezultata njihovih istraživanja“.³⁰ Možda je previše smelo reći da je nezaustavljivo osnaživanje pojedinca u međunarodnim odnosima jedan od mitova u dugom i sporom nastajanju. Struktura je zupčanik mašine koji pojedincu preči odozgo i protiv koga nema naročito efikasnog odgovora. Zupčanik

²⁹ Margaret E. Keck and Kathryn Sikkink, "Transnational Activist Networks", in: Robert J. Art and Robert Jervis (eds), *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, 8th Edition, Pearson-Longman, New York [NY], 2007, p. 532.

³⁰ Vladimir Ajzenhamer, „Bojno polje praxis: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog internacionalizma“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2-3, 2017, str. 263.

koji se, dolazeći sa suprotne strane, pojedincu uvek neumitno približava, još je opasniji: taj deo mašine zove se ljudska priroda.³¹

Bibliografija

- Ajzenhamer, Vladimir, „Bojno polje praxis: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog internacionalizma“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 262-282.
- Barnett, Michael, “Social Constructivism”, in: Baylis John, Smith Steve and Owens Patricia (eds), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, 7th Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 144-158.
- Benner, Erica, “Political Realism and Human Nature”, in: Schuett Robert and Hollingworth Miles (eds), *The Edinburgh Companion to Political Realism*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2019, pp. 11-22.
- Buzan, Barry and Ole, Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Byman, Daniel L. and Pollack, Kenneth M., “Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In”, *International Security*, Vol. 25, No. 4, Spring 2001, pp. 107-146.
- Carlsnaes, Walter, “Actors, Structures, and Foreign Policy Analysis”, in: Smith Steve, Hadfield Amelia and Dunne Tim (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 113-129.
- Dougherty, James E. and Pfaltzgraff, Jr. Robert L., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey, 3rd Edition*, Harper & Row, Publishers, Inc., New York [NY], 1990.
- Gallarotti, Giulio M., *Cosmopolitan Power in International Relations: A Synthesis of Realism, Neoliberalism, and Constructivism*, Cambridge University Press, New York [NY], 2010.

³¹ Erica Benner, “Political Realism and Human Nature”, in: Robert Schuett and Miles Hollingworth (eds), *The Edinburgh Companion to Political Realism*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2019, pp. 11-22; Giulio M. Gallarotti, *Cosmopolitan Power in International Relations: A Synthesis of Realism, Neoliberalism, and Constructivism*, Cambridge University Press, New York [NY], 2010, pp. 78-124.

- Gross Stein, Janice, "Foreign Policy Decision Making: Rational, Psychological, and Neurological Models", in: Smith Steve, Hadfield Amelia and Dunne Tim (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 130-146.
- Hansen, Lene, "Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy", in: Smith Steve, Hadfield Amelia and Dunne Tim (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 95-110.
- Jackson, Robert and Sørensen, Georg, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches, 6th Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- Jervis, Robert, "Hypotheses on Misperception", in: Mingst, Karen A. and Snyder, Jack L. (eds), *Essential Readings in World Politics, 3rd Edition*, W. W. Norton & Company, New York [NY] – London, 2008, pp. 227-241.
- Jervis, Robert, "Theories of International Politics", in: Costigliola, Frank and Hogan, Michael J. (eds), *Explaining the History of American Foreign Relations*, Cambridge University Press, New York [NY], 2016, pp. 9-24.
- Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton [NJ] – Oxford, 2017.
- Jović, Nikola, „Racionalnost, emocije i afektivna revolucija: zašto su emocije zanemarene u politikološkim istraživanjima u Srbiji?“, *Srpska politička misao*, Vol. 63, br. 1, 2019, str. 133-154.
- Keck, Margaret E. and Sikkink, Kathryn, "Transnational Activist Networks", in: Art Robert J. and Jervis Robert (eds), *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues, 8th Edition*, Pearson-Longman, New York [NY], 2007, pp. 532-538.
- Kegley, Jr., Charles W. and Raymond Gregory A., *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, Prentice Hall, Upper Saddle River [NJ], 2002.
- Lišanin, Mladen, „Održivost istraživačkog programa realizma u međunarodnim odnosima“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2-3, 2017, str. 206-226.
- Nau, Henry R., *Perspectives on International Relations: Power, Institutions, Ideas, 3rd Edition*, CQ Press, Washington, D.C., 2012.

- Ripsman, Norrin M., Taliaferro Jeffrey W. and Lobell, Steven E., *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton [NJ], 1990.
- Shaw, Malcolm, *International Law, 5th Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Singer, David J., "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol. 14, No. 1, Oct., 1961, pp. 77-92.
- Viotti, Paul R. and Kauppi, Mark V., *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond, 3rd Edition*, Allyn & Bacon, Needham Heights [MA], 1999.
- Volc, Kenet N., *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose – Alexandria Press, Beograd, 2008.
- Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York [NY], 2001.
- Wohlforth, William C., "Realism and Foreign Policy", in: Smith Steve, Amelia Hadfield Amelia and Dunne Tim (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, 3rd Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 35-53.

Mladen LIŠANIN

**WELCOME TO THE MACHINE:
THE INDIVIDUAL AS AN OBJECT OF INTERNATIONAL
RELATIONS**

Abstract: The growing importance and role of the individual in international theory and practice is an almost unavoidable motif in contemporary thinking about world politics. Regardless of theoretical and methodological approaches, the notion that the contemporary position of the individual in international relations is far more prominent than conceived within traditional concepts – and indeed than it actually had been in earlier historical epochs, dominantly, although not exclusively, due to the difference in degrees of technological development – is almost a wide academic consensus. However, whether we speak of individuals who exert their influence in international politics by armed or unarmed means, they are regularly either government officials within states as the crucial and most powerful actors in the international system, or their – metaphorical or actual – hostages and victims: biographies of statesmen and military officials such as Donald J. Trump, Angela Merkel, Vladimir Putin, Qasem Soleimani, or Colin Powell on one side, or whistleblowers and journalists like Chelsea Manning, Edward Snowden, Julian Assange or Jamal Khashoggi on the other side, testify to this quite persuasively. In other words, between Kenneth Waltz’s “first and second images” of international relations – whereas the status of a subject does not necessarily correspond to the level of analysis – there is an inherent tension dominantly resolved to the benefit of the state as the more powerful actor and to the disadvantage of the individual. To be even more precise, while obtaining a role of the subject of international politics, the individual necessarily becomes its object as well. Drawing on the realist assumption about the state as crucial and the most powerful actor, it is the author’s intention to analyze this ambiguous position of the individual in world politics.

Keywords: subjects of international relations, levels of analysis, realism, neorealism, social constructivism, the individual in international relations.